

معرفی اثر فرهنگی-تاریخی-معماری

بنای عبهری

دفتر نگارش و تدوین نخستین نشریه گرگان، نخستین قرائت خانه مدرن
و دفتر اسناد رسمی شماره دو گرگان

■ محدثه سادات میرحسینی
کارشناس ارشد مرمت بناها
و بافت‌های تاریخی

نمای بیرونی دفتر محمدعلی عبهری در ابتدای ورودی بازار نعلبندان گرگان. سال ۱۴۰۲

بنای واقع در سمت غربی ورودی بازار نعلبندان (آفتاب ۲۵) یکی از نخستین بناهای ساخته شده در خیابان امام خمینی (پهلوی سابق) است. سبک معماری این بنا به لحاظ فرم، ابعاد و تناسبات در طرح پلان و نما و فرم پنجره‌ها و تزئینات به کار رفته در نمای آن، نوع سازه و تکنیک ساخت و مصالح مورد استفاده در آن، با بناهای پیرامون فلکه شهرداری و سایر بناهای نسل اول^۱ ساخته شده در خیابان پهلوی در دوره پهلوی اول در بین سال‌های ۱۳۱۳ تا ۱۳۲۰، قابل مقایسه و تطبیق است. این بنا دو طبقه که دارای کاربری تجاری در طبقه همکف و اداری-خدماتی در طبقه اول بوده، به دلیل حضور یکی از بزرگان حوزه فرهنگ شهر گرگان (استرآباد سابق)، شاعر، ادیب و روزنامه‌نگار معاصر، محمدعلی خان سپهر (محمدعلی عبهری)، به لحاظ فرهنگی و تاریخی بسیار ارزشمند است. به نظر می‌رسد از زمان ساخته شدن بنا، «محمدعلی عبهری» در آن فعالیت داشته است. «ایشان از نخستین پیشگامان انتشار نشریات در سرزمین گرگان (استان گلستان) و صاحب امتیاز «نامه قابوس» نخستین نشریه شهر (۱۳۱۴ش) و عضو انجمن بلدیه گرگان از سال ۱۳۱۴ بوده است»^۲ و به واسطه انجام فعالیت‌های فرهنگی و نگارش و گردآوری نخستین نشریه شهر در این مکان، این بنا به لحاظ تاریخی و فرهنگی منحصر به فرد و قابل توجه است. این مکان علاوه بر آن که دفتر اسناد رسمی شماره دو گرگان، به صاحب امتیازی محمدعلی عبهری و دفتر شخصی ایشان برای گردآوری روزنامه بوده، نخستین قرائت‌خانه مدرن در نخستین خیابان احداث شده‌ی شهر به حساب می‌آید؛ چنان‌که عبهری در اواخر دوره پهلوی اول، کتاب‌های تازه انتشار یافته توسط ناشران گوناگون را در محل دفتر خود گردآوری نموده و افراد علاقه‌مند می‌توانستند برای مطالعه این کتاب‌ها در دفتر ایشان و در این بنا حضور پیدا کنند. عبهری هم‌زمان کتاب‌های ادبی تازه منتشر شده را نیز تهیه کرده و در همین مکان برای فروش در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌داد. بنابراین حضور افراد اهل ادب و فرهنگ در این مکان، سبب رونق فرهنگی این خیابان تازه تأسیس نیز بوده است. به عبارت دیگر می‌توان دفتر «محمدعلی عبهری» را نخستین و تنها «پاتوق فرهنگی مدرن» شکل گرفته در خیابان امام خمینی و شهر گرگان به شمار آورد.

تابلوی خاک گرفته دفتر اسناد رسمی شماره دو حوزه ثبت گرگان، به سردفتری عبهری

مورخه ۵ شنبه ۲۴ مهر ماه ۱۳۱۴ مطابق ۱۸ رجب ۱۳۵۴ ۱۷ اکتبر ۱۹۳۵ سال اول شماره (۱۲)

وجه آئینامه مقدمات دریافت میشود	دارنده امتیاز و نگارنده م. ع. عبهری
بهاء یکساله	مدیر داخلی محمد سیاهانی (شیوا)
داخله ۳۰	مجله اداره چاپخانه گرگان
خارج ۵۰	عنوان تلگرافی: قابوس
اعضا، معارف و محصلین ۲۰ ریال	مکاتیب بعنوان مدیر خواهد بود
قیمت اعلانات با دفتر اداره است	مقالات و الواح وارده مسترد نمیشود
تک شماره هشت شاهی	اداره در حرك و اصلاح و مطبع مقالات آزاد است

نام: قابوس

از مقالات وارده

تغذیه

نام: بلاغت خامه قابوس

سخت

نمونه‌ای از صفحه آغاز نشریه نامه قابوس - شماره ۱۲ - ۲۴ مهر ۱۳۱۴

کتابخانه ملی
از کتابخانه ملی
روزنامه قابوس
۱۳۱۴/۱۲/۲۴
سنگ ۵۰۰ ریال

یادداشت یحیی قره‌داغی در صفحه آغاز کتاب تشبیهات شاعرانه. این یادداشت نشان می‌دهد که قره‌داغی کتاب را از کتابفروشی عبهری در گرگان، به مبلغ پنج ریال خریده است. مورخ ۸ دی ماه ۱۳۲۱

از اواسط دهه ۱۳۸۰ طبقه اول که در اختیار محمدعلی عبهری بود، متروک مانده و در اثر عدم رسیدگی به بنا و دخل و تصرفات مالک در طبقه همکف، سازه‌ی آن بسیار آسیب دیده است. مالکیت این بنا از نوع شخصی و وقفی است و به دلیل اختلاف بین اداره اوقاف و مالک بنا و ورثه‌ی محمدعلی عبهری، اداره‌ی بنا در اختیار ورثه عبهری نیست و در عین حال مالک و اداره اوقاف هم هیچ‌گونه اقدامی به منظور رسیدگی به بنا و پیشگیری از آسیب دیدگی آن انجام نداده و نمی‌دهند. طی دو دهه اخیر مالک بنا تغییرات اساسی در سازه و سبک معماری بنا و نمای طبقه همکف به وجود آورده که یکی از عوامل مهم آسیب دیدگی سازه‌ی طبقه اول، همین دخل و تصرفات مالک است؛ به علاوه راه‌پله و بخش‌هایی از بنای طبقه اول به عنوان انبار به دست فروشان اجاره داده شده است. دخل و تصرفات مالک در طبقه همکف شامل تبدیل دو دهانه مغازه به سه دهانه و کاهش سطح مقطع ستون‌های آجری از ۶۰ به ۱۰ سانتیمتر و بریدن تیرهای چوبی اصلی نعل درگاه‌ها و بالای ورودی به منظور افزایش دادن مساحت فضای داخل مغازه‌هاست. سقف بنا به دلیل عدم سفال‌گردانی در دو دهه اخیر ریزش کرده و در چند نقطه سازه‌ی چوبی آن دچار شکستگی و تغییر شکل شده و باران به داخل بنا نفوذ کرده و موجب آسیب دیدگی کف چوبی طبقه اول شده است و با این‌که طبق گفته مالک و نماینده اداره اوقاف هر دوی آن‌ها از طبقه اول سهمی را دارا هستند، اما هیچ اقدامی برای رفع خطر از بنا انجام نداده‌اند. وضعیت سازه سقف نه تنها برای بنا بلکه برای عابران، آن‌هم در این خیابان پر رفت و آمد بسیار خطرآفرین است.^۳

شوربختانه دخل و تصرفات خودسرانه مالک شخصی در این بنای تاریخی و عدم توجه اداره اوقاف به ارزش تاریخی، فرهنگی و کارکردی این بنا و ناتوانی اداره میراث فرهنگی در متوقف نمودن عملیات مخرب و آسیب‌رسان مالک به بنا و اهمیت ندادن شهرداری به عملکرد مالک برخلاف ضوابط اداره میراث فرهنگی و همچنین اهمیت ندادن شهرداری به سیما و چهره نخستین خیابان احداث شده در شهر و در نهایت عدم هماهنگی بین دستگاه‌های نظارتی نام‌برده، منجر به از بین رفتن سیمای اصیل این بنا شده و در زمانی نه‌چندان دور از دست رفتن هویت فرهنگی این شهر که این بنا یکی از ده‌ها نمونه آنست، خواهد شد.

در این تصویر جزر تراشیده شده طبقه همکف و جرز اصیل طبقه دوم مشخص است. سال ۱۴۰۲

وضعیت بخشی از فضای داخلی ملک

عبهری، در شرایط کنونی، سال ۱۴۰۲

این بنا، یک مکان رخداد تاریخی فرهنگی بسیار ارزشمند در تاریخ معاصر شهر گرگان است، که مسئولین با شانه خالی کردن از زیر مسئولیت پاسداری از آن، این سرنوشت محکوم به فنا را برای آن رقم زده‌اند. مالکان خصوصی به دنبال خراب شدن بنای طبقه اول با هدف ساخت مجدد ساختمان با مالکیت کامل خود در زمین وقفی بوده و از اقدام به هرگونه عملی که آن‌ها را به این هدف خودخواهانه نزدیک کند، ابایی ندارند.^۴ ورثه‌ی مرحوم عبهری هم آمادگی خود را برای تمديد اجاره با اداره اوقاف و صرف هزینه به‌منظور مرمت بنا و حفظ این مکان فرهنگی اعلام نموده،^۵ اما دقیقاً مشخص نیست که چرا همکاری از جانب اداره اوقاف و مالک خصوصی صورت نمی‌گیرد. در پایان لازم به ذکر است که اگر هیچ‌یک از رویدادهای فرهنگی-تاریخی ذکر شده هم در این بنا رخ نداده بود، این بنا به خودی خود آن‌قدر ارزش معماری دارد، که به عنوان یکی از سرمایه‌های ملی حفاظت و نگهداری شود.

■ پانویست

۱- بناهای نسل اول که شامل نخستین بناهای ساخته شده توسط اداره املاک پهلوی پیرامون فلکه شهرداری و خیابان تا چهارراه میدان است، شاهد بناهای شهرداری، بانک ملی و هتل میامی و ساختمان‌های شمال شرقی و غربی که به بخش‌های دولتی یا خصوصی برای کاربری‌های گوناگون اداری واگذار می‌شد هستیم. آمودنگاره گرگان؛ طرح ساماندهی جداره خیابان امام خمینی؛ شهرداری گرگان؛ ۱۴۰۰؛ ص ۲۷.

۲- رجایی، رحمت‌اله؛ نامه‌ی قابوس؛ دانشنامه گلستان؛ ۱۳۹۵؛ موسسه فرهنگی میرداماد گرگان؛ نشر بنام؛ جلد سوم؛ ص ۳۵۱.

۳- پرونده ثبت دفترخانه رسمی شماره دو گرگان، محمدعلی عبهری؛ دفتر نشریه نامه‌ی قابوس؛ قرائت‌خانه عبهری در فهرست آثار ملی ایران؛ ۱۴۰۲؛ دفتر ثبت آثار تاریخی؛ اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گلستان.

۴- اظهارات آقای نورعلی قاسمعلی و حمید قاسمعلی در جلسه تصمیم‌گیری برای تعیین تکلیف اقدامات خلاف ضابطه آن‌ها در بنا، در دفتر معاونت حفظ و احیا، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گلستان در ۱۴۰۲/۰۲/۲۰

۵- اظهارات پریدخت عبهری، دختر محمدعلی عبهری در جلسه تصمیم‌گیری برای تعیین تکلیف وضعیت اضطراری و در خطر بنا در دفتر معاونت حفظ و احیا، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گلستان در ۱۴۰۲/۰۲/۲۰ با حضور مدیر کل و کارشناسان مرتبط اداره اوقاف و مالک خصوصی.